

УДК 37.042:355.232

Н. Б. Вербин,

аспірант, старший викладач

(Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ)

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ЕТАПІ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПІДГОТОВКИ

У статті проведений аналіз психолого-педагогічної літератури щодо проблеми професійної витривалості. Обґрунтовано необхідність детального дослідження проблеми професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління на етапі оперативно-тактичного рівня підготовки. Здійснено аналіз наукових праць щодо проблеми досліджуваного психолого-педагогічного явища. Виконано порівняльний аналіз наукових підходів щодо трактування ключових дефініцій дослідження «витривалість», «психічна витривалість». Визначено сутність і зміст професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління. Виокремлено її структурні компоненти: ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий, когнітивний, діяльнісно-практичний і суб'єктивний.

Ключові слова: *компоненти професійної витривалості, майбутні магістри військового управління, військово-професійна діяльність, оперативно-тактичний рівень підготовки.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Події останніх років на сході України засвідчують, що військово-професійна діяльність офіцерів органів військового управління проходить в умовах постійного впливу несприятливих чинників, які призводять до високого напруження психічних і фізичних сил на фоні недостатньої рухової активності, негативно впливають на професійну працездатність і стан здоров'я, характеризуються значною втомою.

У напружених умовах службово-бойової діяльності якісно вирішувати поставлені завдання зможуть офіцери які мають високий рівень розвиненості професіоналізму, витривалості, психологічної стійкості та працездатності. Ці чинники перешкоджатимуть розвитку паніки у командирів, дозволятимуть зібратися і сконцентрувати волю та знайти вірний, доцільний вихід із важкої ситуації, прийняти нестандартні рішення.

Актуальною постає проблема розвитку професійної витривалості офіцерів як одного із засобів ефективної військово-професійної діяльності, високий рівень якої забезпечить виконання функціональних обов'язків з необхідною нервово-психічною стійкістю, в потрібному робочому режимі і темпі, без відчутних ознак втоми або помилок та ефективного використання ресурсів організму для успішного виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах. Отже, виникає необхідність детального дослідження проблеми професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління (далі – МВУ) на етапі оперативно-тактичного рівня підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання означеної проблеми на якій спирається автор. Проведений аналіз наукових досліджень щодо проблеми професійної витривалості, засвідчив, про недостатність фундаментальних праць, присвячених даному складному психолого-педагогічному явищу, особливо для майбутніх МВУ. Окремі аспекти професійної витривалості висвітлені у дослідженнях щодо психологічної витривалості (В. Бодров, І. Воробйова, Е. Зеєр, О. Дьомін, О. Колесніченко, Я. Мацегора, Н. Пенькова, S. Nady, С. Ніх та ін.), м'язової витривалості (В. Ільнич, Я. Крушельницька, Т. Круцевич, В. Платонов, Р. Раєвський, В. Bushman, W. Werner та ін.), витривалості нервової системи (М. Веденський, Н. Бернштейн, І. Павлов, І. Сеченов, О. Ухтомський). Дослідники Є. Гаркавцев, М. Гритченко, С. Канішевський, Я. Крушельницька, О. Колесніченко, В. Метелицький, Н. Пенькова, Р. Раєвський та ін., розглядають професійну витривалість лише як компонент більш складної системи, при цьому не висвітлюють її сутнісну та змістовну характеристику.

Таким чином, аналіз наукових праць засвідчив, що професійній витривалості фахівців у сучасній психолого-педагогічній літературі приділено недостатньо уваги. Між тим, комплексних досліджень з питання щодо сутності, змісту і структури професійної витривалості майбутніх МВУ у вищих військових навчальних закладах нами не виявлено.

Мета статті є визначення сутності, змісту і структури професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління на етапі оперативно-тактичного рівня підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасних наукових досліджень з професійної педагогіки (С. Батишев, М. Буланова-Топоркова, А. Коржув, А. Новиков, В. Попков та ін.), професійної психології (В. Бодров, Е. Зеєр, А. Маклаков, С. Мул, В. Ягупов та ін.), гігієни та психофізіології праці (М. Гритченка, О. Кокун, М. Корольчук та ін.), фізичного виховання (В. Ільнич, С. Канішевський, Т. Круцевич, Р. Раєвський та ін.), засвідчує, що «витривалість» є провідною професійно важливою

якістю, яка потребує безперервного розвитку як під час навчання та професійної діяльності, так і в особистому житті.

Термін “витривалість” досить часто використовується у психолого-педагогічних дослідженнях, але трактується різними вченими по-різному, в залежності від того, які визначаються ними складові: фізичні, психологічні і т. д. Так, в професійній педагогіці термін “витривалість” характеризується як професійна важлива якість в процесі професійної підготовки фахівців різних галузей, яка виражена фізичними та нервовими складовими, необхідними як при підготовці, так і в процесі професійної діяльності [7]. У фізіології та психології праці використовуються термін “м’язова витривалість”, під якою дослідники розуміють здатність тривалий час підтримувати м’язове зусилля на постійному рівні, без зниження ефективності діяльності [4].

Дослідження витривалості вказує на те, що повсякденна професійна діяльність характеризується різними видами втоми усіх систем організму, особливо нервової системи, яка впливає на якісні та кількісні показники продукту діяльності. Як зазначають відомі фізіологи М. Веденський, І. Павлов, І. Сеченов, О. Ухтомський, втома знижує працездатність нервових клітин кори головного мозку, що виникає як при фізичній, так і при розумовій діяльності.

У психології поняття “витривалість” визначають як здатність виконувати тривалу роботу з невисокою інтенсивністю за рахунок аеробних джерел психічного енергозабезпечення та сприяє зниженню стресу і формуванню превентивних здорових настанов (О. Шелухина, S. Nady, C. Nix). Вчений В. Бодров, розглядаючи вплив стресових ситуацій на особу, зазначає, що адаптація до стресу, її тривалість визначається чинником “психічної витривалості” особистості. Дослідник зазначає, що екстремальність психологічного впливу визначається “межею витривалості” даної особистості, можливим діапазоном напруження системи психічної адаптації до її “прориву” [1, с. 287].

Військово-професійна діяльність, враховуючи її екстремальний характер, супроводжується значними навантаженнями на психіку і здоров’я військовослужбовців, непередбачуваними ситуаціями, дефіцитом часу та інформації, прийняттям нестандартних рішень, від яких залежить життя підлеглих, тому, витривалість постає як важливий чинник її ефективності. Так, В. Ягупов, зазначає про важливість “нервово-психічної витривалості” військовослужбовців, яка формується у процесі психологічної підготовки особового складу військ Протиповітряної оборони та має здійснюватися із врахуванням тих особливостей, які властиві бойовій діяльності операторів та номерів розрахунків радіолокаційних станцій, гармат, установок і бойових машин [11, с. 293].

Науковці у галузі теорії та методики фізичного виховання (В. Ільїнич, Т. Круцевич, Ю. Курамшин, В. Петровський та ін.) витривалість визначають як здатність до ефективного виконання вправи, яка забезпечує подолання втоми що розвивається. Дещо ширше дає визначення військовий дослідник М. Гритченко, який під “витривалістю” військовослужбовців розглядає поняття, яке характеризує собою тривале збереження працездатності, підвищену стійкість і опірність організму втомі або дії різних несприятливих життєвих умов [3, с. 25].

Узагальнюючи підходи дослідників, можна відзначити, що витривалість фізичних та психічних процесів військовослужбовців забезпечує ефективність військово-професійної діяльності, як у мирний час, так і особливий період.

Щодо сутності поняття “професійна витривалість”, то деякі дослідники визначають його як здатність ефективно використовувати внутрішні ресурси організму особистості для ефективного виконання поставлених завдань у напружених умовах (І. Воробйова, Є. Гаркавцев, О. Колесніченко, Я. Мацегора). Цікавим є підхід Н. Пенькової, яка дане явище відображає як компонент психологічної готовності та характеризує його як наявність розвинених вольових і інтелектуальних якостей, які, перед усім, забезпечуються конституціональними особливостями. На думку науковця, функціонально професійна витривалість не лише забезпечує здатність виконувати діяльність у складних, напружених умовах, але й усвідомлення, рефлексію, самооцінку свого потенціалу, який надає можливість опиратися стресу, дозволяє наважитися на діяльність у надскладних, непередбачуваних умовах, створити необхідну перевагу при так званій “боротьбі мотивів” між власними потребами і мотивацією обов’язку [6, с. 57-58].

За визначенням Р. Раєвського та С. Канішевського, професійна витривалість – це окремий показник спеціальної професійно-прикладної фізичної підготовленості і може бути оцінена по тому, наскільки особа здатна витримати задану роботу з необхідною нервово-психічною стійкістю, в потрібному робочому режимі і темпі, без відчутних (або виявлених) ознак втоми або помилок [8, с. 255].

Отже, аналіз літератури щодо поняття “професійна витривалість” у різних галузях науки, вказує на складність досліджуваного явища, однак більшість дослідників мають ідентичні підходи щодо його сутності, а саме: проявляє свої властивості під час будь-якої діяльності (ігрова, навчальна, трудова та ін.); характеризується протидією втомі та підвищення працездатності, без зниження ефективності діяльності; у більшості випадків при фізичній, інтелектуальній та інших видах професійної діяльності характеризується аеробним джерелом енергозабезпечення; процеси, які відображають властивості

професійної витривалості організму фахівця, пов'язані з її центральною нервовою системою, а саме з корою головного мозку.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу нами визначено, що професійна витривалість майбутніх МВУ – це історично зумовлена цілісна інтегративна професійна важлива якість, яка охоплює їх фізіологічну та психологічну сфери і забезпечує усвідомлення, саморефлексію, самооцінювання свого потенціалу, що сприяє ефективній військово-професійній діяльності у надскладних, непередбачуваних умовах за рахунок подолання різновидів втоми, стресу, напружень та інших несприятливих чинників.

Оскільки професійна витривалість є інтегративною професійною якістю фахівця, актуальним постає проблема щодо визначення структури цієї якості, зумовлена, перш за все, потребою її практичного педагогічного дослідження, з'ясування її сформованості у майбутніх МВУ.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, засвідчив, що спеціальних досліджень, в яких розглядаються питання, пов'язані зі структурою професійної витривалості фахівців, зокрема, майбутніх МВУ, недостатньо висвітлені. Деякі аспекти досліджують Є. Гаркавцев, О. Колесніченко та Н. Пенькова, які мають ідентичні підходи до структури професійної витривалості та виокремлюють такі компоненти: уміння мобілізувати себе в складній обстановці і зосередити сили на виконання поставленого завдання; наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, завзятість в подоланні виниклих труднощів, самовладання; вольову стійкість при ухваленні відповідального рішення, здатність брати на себе відповідальність в екстремальних ситуаціях; уміння зберігати високий рівень активності, ініціативи, самостійності; здібність протистояти втомі, долати сумніви, розгубленість, побоювання, страх.

Тому, з метою визначення структури професійної витривалості майбутніх МВУ, ми взяли за основу вітчизняні психолого-педагогічні дослідження О. Бойка, С. Жембровського, Т. Мацевка, В. Осьодла, М. Руденка, Р. Серветника, Є. Татарінова, Р. Торчевського, І. Чистовської, В. Шемчука, В. Ягупова та ін., в яких висвітлені питання структури професійно важливих якостей майбутніх МВУ. Так, Р. Торчевський, досліджуючи педагогічні умови розвитку управлінської культури майбутніх МВУ в системі післядипломної освіти, визначив такі структурні компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, праксиологічний, менеджерський та емоційно-вольовий [9]. Дещо інший підхід у О. Бойка, який під час дослідження формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління, виділив мотиваційний, емоційно-вольовий, орієнтовно-мобілізаційний, пізнавально-оцінювальний, операційно-управлінський та інтелектуальний компоненти [2]. Дослідник Т. Мацевко, у психологічній структурі управлінської компетентності магістра військово-соціального управління відносить мотиваційний, гносеологічний, емоційно-вольовий, операційно-діяльнісний та особистісний (суб'єктний) компоненти [5]. На думку І. Чистовської, педагогічна компетентність майбутніх МВУ представляється в єдності чотирьох компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативного і рефлексивного [10].

Виходячи зі змісту запропонованого визначення поняття “професійна витривалість майбутніх офіцерів військового управління”, аналізу основних підходів науковців щодо структурних компонентів професійної витривалості та професійно важливих якостей майбутніх військових управлінців, на нашу думку, структуру професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління будуть складати такі компоненти: ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий, когнітивний, діяльнісно-практичний і суб'єктний.

Сутністю ціннісно-мотиваційного компоненту професійної витривалості є мотивацією до навчально-пізнавальної діяльності, яка характеризується групами мотивів щодо її розвитку; домінуванням професійних цінностей; ціннісним осмисленням професійної витривалості як засобу збереження і покращення здоров'я, підвищення якості життя та ефективної професійної самореалізації.

Когнітивний компонент професійної витривалості визначений сукупністю науково-теоретичних знань з професійної витривалості з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності; оволодіння знаннями про форми, засоби і методи розвитку професійної витривалості; знаннями щодо самостійного розвитку професійної витривалості.

Діяльнісно-практичний компонент професійної витривалості забезпечує реалізацію практичної підготовки до професійної діяльності. В даному компоненті відображені практичні здібності застосовувати отримані знання на практиці; уміння освоювати раціональні прийоми, техніки і засоби розвитку професійної витривалості; уміння здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінку розвиненості професійної витривалості; здатність регулювати та переносити фізичні та психологічні навантаження.

Емоційно-вольовий компонент професійної витривалості сприяє подоланню внутрішніх і зовнішніх перешкод, які виникають у процесі розвитку професійної витривалості, створює базу для її здійснення завдяки стимулюванню слухачів, активізації в них таких якостей як рішучість, дисциплінованість, цілеспрямованість на основі позитивного мислення та самоповаги. Визначений компонент характеризується задоволеністю процесом і результатами професійної витривалості; емоційною

готовністю до розвитку професійної витривалості; рівнем вираженості та генералізованості вольових якостей.

Суб'єктний компонент професійної витривалості є своєрідним відображенням сутності попередніх компонентів, розуміння того що майбутній МВУ як суб'єкт навчальної та професійної діяльності, сам керує процесом розвитку професійної витривалості, вибудовує модель того ким він хоче стати, співставляє себе з іншими суб'єктами навчально-виховного процесу. Даний компонент характеризується усвідомленням необхідності розвитку професійної витривалості; саморефлексією, самооцінюванням та самооблізуванням в процесі розвитку професійної витривалості; здатністю нести відповідальність за результати своєї професійної витривалості.

Висновки. На підставі проведеного аналізу наукових досліджень, нами було визначено, що професійна витривалість майбутніх магістрів військового управління – це історично зумовлена цілісна інтегративна професійно важлива якість, яка охоплює її фізіологічну та психологічну сфери і забезпечує усвідомлення, саморефлексію, самооцінювання свого потенціалу, що сприяє ефективній військово-професійній діяльності у надскладних, непередбачуваних умовах за рахунок подолання різновидів втоми, стресу, напружень та інших несприятливих чинників. Крім того, нами визначено структурні компоненти професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління, а саме: ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий, когнітивний, діяльнісно-практичний і суб'єктний.

Перспектива подальших досліджень є визначення сучасного стану розвиненості професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие и преодоление / В. А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 528 с.
2. Бойко О. В. Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Бойко; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2005. – 244 с. + 232 с. дод. – Дві кн. одиниці.
3. Гритченко Н. В. Как бороться с утомлением и повысить выносливость в бою / Н. В. Гритченко – М.: Воениздат, 1963. – 96 с.
4. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: [підручник] / Я. В. Крушельницька. – К.: КНЕУ, 2003. – 367 с.
5. Мацевко Т. М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності майбутніх магістрів військового профілю: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Т. М. Мацевко ; Нац. акад. оборони України. – К., 2007. – 220 с.
6. Пенькова Н. Є. Психологічна готовність військовослужбовців національної гвардії України до службово-бойової діяльності у процесі проведення антитерористичної операції: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.09 / Н.Є. Пенькова. – Харків, 2015. – 245 с.
7. Попков В. А. Теория и практика высшего профессионального образования: [учеб. пособие для системы дополнительного педагогического образования]. / В. А. Попков, А. Коржуев. – М.: Академический Проект, 2004. – 432 с.
8. Раевський Р. Т. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів вищих навчальних закладів: [навч.-метод. посіб.] / Р. Т. Раевський, С. М. Канишевський; за заг. ред. проф. Р. Т. Раевського. – О.: Наука і техніка, 2010. – 380 с., ил.
9. Торчевський Р. В. Педагогічні умови розвитку управлінської культури майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Р. В. Торчевський; НАПН України, Ін-т проф.-техн. Освіти. – К., 2012. – 301 с.
10. Чистовська І. П. Формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. П. Чистовська; Нац. акад. оборони України. – К., 2006. – 223 с.
11. Ягупов В. В. Військова психологія: [підручник] / В. В. Ягупов. – Київ: Тандем, 2004. – 656 с. – Бібліогр.: с. 623-627.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bodrov V. A. Psykholohycheskyi stress: razvytye y preodolenye / V. A. Bodrov. – М.: PER SЭ, 2006. – 528 s.
2. Boiko O. V. Formuvannia hotovnosti do upravlinskoї diialnosti u maibutnikh mahistriv viiskovo-sotsialnoho upravlinnia: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / O. V. Boiko; In-t pedahohiky i psykholohii prof. osvity APN Ukrainy. – К., 2005. – 244 s. + 232 s. dod. – Dvi kn. odynytsi.
3. Hrytchenko N. V. Kak borotsia s utomlenyem y povysyt vynoslyvost v boiu / N. V. Hrytchenko – М.: Voenyzzdat, 1963. – 96 s.
4. Krushelnytska Ya. V. Fiziolohiia i psykholohiia pratsi: [pidruchnyk] / Ya. V. Krushelnytska. – К.: KNEU, 2003. – 367 s.
5. Matsevko T. M. Psykholohichni osoblyvosti rozvytku upravlinskoї kompetentnosti maibutnikh mahistriv viiskovoho profilii: dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.09 / T. M. Matsevko ; Nats. akad. oborony Ukrainy. – К., 2007. – 220 s.
6. Penkova N. Ye. Psykholohichna hotovnist viiskovosluzhbovtstv natsionalnoi hvardii Ukrainy do sluzhbovo-boiovoi diialnosti u protsesi provedennia antyterorystychnoi operatsii: dys. ... kand. psykh. nauk: 19.00.09 / N.Ye. Penkova. – Kharkiv, 2015. – 245 s.

7. Popkov V. A. Teoriya y praktyka vyssheho professyonalnogo obrazovaniya: [ucheb. posobyе dlia systemy dopolnytel'nogo pedahohycheskogo obrazovaniya]. / V. A. Popkov, A. Korzhuev. – M.: Akademicheskiy Proekt, 2004. – 432 s.
8. Raievskiy R. T. Profesiino-prikladna fizychna pidhotovka studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv: [navch.-metod. posib.] / R. T. Raievskiy, S. M. Kanishevskiy; za zah. red. prof. R. T. Raievskoho. – O.: Nauka i tekhnika, 2010. – 380 s., yl.
9. Torchevskiy R. V. Pedahohichni umovy rozvytku upravlinskoi kultury maibutnykh mahistriv viiskovoho upravlinnia v systemi pislidyplomnoi osvity : dys. ... kandydata ped. nauk : 13.00.04 / R. V. Torchevskiy; NAPN Ukrainy, In-t prof.-tekh. Osvity. – K., 2012. – 301 s.
10. Chystovska I. P. Formuvannia pedahohichnoi kompetentnosti maibutnykh mahistriv viiskovoho upravlinnia: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / I. P. Chystovska; Nats. akad. oborony Ukrainy. – K, 2006. – 223 s.
11. Yahupov V. V. Viiskova psykhohohiia: [pidruchnyk] / V. V. Yahupov. – Kyiv: Tandem, 2004. – 656 s. – Bibliohr.: s. 623-627.

Вербин Н. Б. Сущность, содержание и структура профессиональной выносливости будущих магистров военного управления на этапе оперативно-тактического уровня подготовки

В статье проведен анализ психолого-педагогической литературы по проблеме профессиональной выносливости. Обоснована необходимость детального исследования проблемы профессиональной выносливости будущих магистров военного управления на этапе оперативно-тактического уровня подготовки. Осуществлен анализ научных работ по проблеме изучаемого психолого-педагогического явления. Выполнен сравнительный анализ научных подходов к трактовке ключевых дефиниций исследования «выносливость», «психическая выносливость». Определена сущность и содержание профессиональной выносливости будущих магистров военного управления. Выделены ее структурные компоненты: ценностно-мотивационный, эмоционально-волевой, когнитивный, деятельностно-практический и субъективный.

Ключевые слова: компоненты профессиональной выносливости, будущие магистры военного управления, военно-профессиональная деятельность, оперативно-тактический уровень подготовки.

Verbyn N. B. Essence, Content And Structure Of Professional Endurance Of Future Masters Of Military Administration At The Stage Of Operational And Tactical Level Of Training.

The article deals with the analysis of psychological and pedagogical literature on the problem of professional endurance. The necessity for a detailed study of problems of future military control masters' professional endurance at the stage of operational-tactical level training is proved. The analysis of scientific works on the problem of studying of psychological and pedagogical phenomenon is carried out. A comparative analysis of scientific approaches on the interpretation of key definitions of the study "endurance", "mental stamina" is performed. The author identifies the essence and content of professional endurance future masters of military control and highlights its structural components: value-motivational, emotional-volitional, cognitive, practical activity and subjective.

Keywords: components of professional endurance, future masters of military management, military-professional activity, operational-tactical level of training.